

Mustafa Cabdilaahi Fayruus

Isrogrogidda Falka Af-soomaaliga : Aragti ku aadan Midaynta Qoraalkiisa

1. Hordhac²⁶

Afka Soomaaligu waxa uu ku abtirsadaa afafka Kushitigga (*Cushitic Languages*), gaar ahaan Kushitigga Bari, waxa ay isu dhow yihiin afafka Cafarta iyo Oromada. Afafka Kushitiggu waxa ay ka farcamaan bahwaynta afafka Afro-Aasiya (*Afroasiatic Languages*). Afafka Kushitigga ee xilligan lagu hadlaa waa 29 af, oo lagaga kala hadlo toddobada dal ee Soomaaliya, Jabuuti, Itoobiya, Eritereeya, Kiiniya, Suudaan iyo Tansaaniya²⁷. Waxaa dadka ku hadla lagu qiyaasi karaa 75-80 milyan oo qof²⁸. Af Soomaaligu waa afka labaad ee Kushitigga xagga tirada dadka ku hadla, oo afka Oromada keliya ayaa ka badan.

Af Soomaaligu waa afka ay ku hadlaan dadka Soomaalida ah ee ku faafsan Geeska Afrika, dalalka Soomaaliya, Jabuuti, Itoobiya iyo Kiiniya. Waxaa soo raaca tiro aan yarayn oo ah jaaliyadaha Soomaalida ee ku firirsan dunida daafaheega. Waxaa lagu qiyaasaa dadka Af Soomaaliga ku hadla qiyaastii in ka badan 25 Milyan oo qof²⁹.

26 Qoraalkani wuxuu ka faa`iidaystay doodihii iyo fikradihii aqoonyahanka kala duwani ii soo jeediyeen kulamo dhowr ah, oo aan fikradda "Midaynta qoraalka falka Af Soomaaliga" ku soo bandhigay. Waxaa ugu mug waynaa kulankii " Afartanguuradii Qoraalka Farta Soomaaliga; Jabuuti, Diisambar 2012". Bilowga fikradda waxaan ku soo bandhigay Kulankii " The First Annual Education Conference: Improving the Quality of Education for Somali Speaking Children; Hargeysa, Sebtember 2011". Halkan waxaan uga mahadnaqayaa dhamaan aqoonyahannadii fikrado iyo xog labadaba igu kordhiyay; iguna dhiirrigeliyay inaan fikraddan iyo qoraalkeedaba halka ay maanta joogaan inaan soo gaarsiyo. Magacyadooda ma soo koobi karo, waxaase ugu muuqday bahda Akaademiya-goboleedka Af Soomaaliga (AGA), oo ay ugu horeeyaaan guddoomiyaha Dr Maxamed Daahir Afrax, iyo guddoomiyekuxigeenka Dr Cabdirashiid Maxamed Ismaaciil; iyo Naadiga Halabuurka iyo Qalinleyda Soomaaliyeed "Somali Speaking PEN", oo uu horseedka u yahay guddoomiyaha Naadiga, ahna wasiirka wasaaradda Awqaafta iyo dhaqanka ee Jamhuuriyadda Jabuuti, mudane Aadan Xasan Aadan "Beleloo". Dhamaantood way mahadsan yihiin; la`aantoodna qoraalku heerka uu maanta joogo ma soo gaareen. Qoraalkan badidiisa waxaan diyaariyay Diisambar 2012, waxaan mar kale tifaftiray Oktoobar 2014.

27 Mansuur, Cabdalla C., Bahda Afafka Kushitig iyo Taariikhka Af-Soomaaliga, bb. 32-44. Blench, Roger; The Afro-Asiatic Languages: Classification and Reference List;Cushitic Languages, retrieved from, <http://www.rogerblench.info/Language/Afroasiatic/General/AALIST.pdf> , accessed on October 16, 2014

28 Way culus tahay in tirakoob hufan laga helo tirade dadka ku hadla afafka Kushitigga. Qiyaastan waxaan ka soo saaray tirakoobyada iyo qiyaasaha shucuubta afafkan ku hadla, oo la faafiyay xilliyo kala duwan; iyada oo aan ku daray isbeddelka tirooyinkaa ku iman kara.

29 UCLA (University of California, Los Angeles) International Institute, Center for World Languages, Language Material Project, Somali Language Profile; <http://www.lmp.ucla.edu/Profile.aspx?LangID=202&menu=004> ; accessed on October 15, 2014.

Afku mar waa hadal, marna waa qoraal. Hadalku badanaa waxa uu ku kooban yahay deegaan gaar ah, qoraalkuse waxa uu gaadhi karaa dad ku kala nool deegaano kala fog, ama nool waqtio kala duwan. Qalabka warbaahinta ee aragga iyo maqalkuba, badanaaba, waa qoraalkii oo dib loo akhriyay. Haddaba, waxaa la doorbidaa in la mideeyo afka qoran, si loo xoojiyo isfahmizza iyo ka faa`iidaysiga qoraalka.

Waxaa jira baahiyoo isa soo taraya oo loo qabo midaynta qoraalka Af Soomaaliga; waxaana ka mid ah faafidda kombiyutarka iyo internetka³⁰; iyo carruurta badan ee Soomaaliyed ee qurbaha ku koraya, oo u baahan in afkooda hooyo la baro³¹.

Falku waa qayb muhiim ah oo ka mid ah qaybaha hadalka. Marka falka la adeegsanayo waxa ku dhaca isbeddelo ah laba nooc; isbeddel ah isbeddel sarfiyeed ama “inflection”, waxaana loo yaqaan “isrogrogid” ama “conjugation” **فَيَرْتَشِّعُ** **قَاقْتِشَا**. Isbeddelka labaad waa isbeddel ah “farcamid” ama “derivation” **قَاقْتِشَا**. Diraasaddani waxa ay ku wajahan tahay isbeddelka nooca koowaad ee “inflection” ama isrogrogidda falka ah. Daraasaddani waxa ay falanqaynaysaa, talooyinna ka soo jeedinaysaa, midaynta qoraalka falka, gaar ahaan dhinacyada: Qaabka falka: amar iyo maxaddane, amminta falka, iyo falgargaare. Meelaha falka si kala duwan loogu dhawaaqo, loona qoro, diraasaddani waxay soo jeedinaysaa in hal qaab loo qoro, kaasna la xusho.

³⁰ Faafidda kombiyutarka iyo internetku waxay sii xoojinayaan baahida loo qabo midaynta qoraalka. Marka qoraalka afku midaysan yahay, waxaa suurtagelaysa in kombiyutarku u adeego afka, sida sixidda qoraalka (spell checking), macnaynta erayada, tarjamadda (machine translation) iwm. Waxaa soo xoogaysanaya danaynta ay culimada kombitutarku u hayaan luqadda, iyo baahida culimada cilmi-afeedku (linguistics) u qabaan in kombiyutarka loo adeegsado cilmibaarista iyo adeegsiga luqadda. Danaynta isa soo taraysa ee labada dhinac, waxaa ka unkamay cilmi cusub oo loo yaqaan “Natural language processing (NLP)” ama “Computational Linguistics”; cilmigan oo soo koraya ilaa kontonaadkii qarnigii labaatanaad (1950s). (fiiri: Wilks, Y., Computational Linguistics: History, Brown, Keith (ed.), Encyclopedia of Language and Linguistics, Elsevier Ltd, 2nd edition, 2006, pp. 761-768).

Hadaba, si Af Soomaaligu uga faa`iidysto aaladda kombiyutarka, waxaa lamahuraan noqonaysa in a mideeyo qoraalkiisa. Baahidani hadda ayay jirtaa, sida la filayo, mustaqbalka aad ayay u sii kordhaysaa.

³¹ Waxaa jira jaaliyado Soomaaliyed oo qurbaha ku nool, ubadkooduna baahi xoog leh u qabaan in af Soomaaliga la baro, loona diyaariyo agab ka kaalmeeya barashadan, ha noqdo buugaag ama barnaamijyo kombiyutarka iwm. Arintanina waxay sii xoojinaysaa baahida loo qabo in la mideeyo qoraalka af Soomaaliga.

Daraasadan qoraagu wuxuu soo xulay hal qaab, wuxuuna u soo gudbinayaa soojeedin ahaan³². Soojeedinta waxa lagu saleeyay:

1. Badida deegaanada laga isticmaalo
2. Tixgelinta koobidda ka dhalata fududaynta dhawaaqa
3. jihad a isbeddelku u socdo (dhanka loo socdo lagama baajin karo)

waxaa iga afeef ah:

1. Lahjadaha guud ee Af-soomaaligu waa “may” iyo “maxaad”. Halkan waxaan ku falanqeeyay lahjadaha “maxaad” oo lagu adeegsado waxbarashada, warbaahinta, maamulka, qoraalka iwm, deedna noqotay midka la isla wada yaqaan “common language”.
2. Tusaalooyinka lahjadaha ee aan xusay waa inta aqoontaydu gaartay, waa ay dhici kartaa in lahjado kale jiraan aananse koobin.
3. Soojeedintu maaha in “sax” iyo “khalad” la kala xushay, ee dhammaanba lahjaduhu waa wada sax; soojeedintuse waa kalaxulasho loola jeedo sahlidda adeegsiga iyo baridda afka.
4. Midayntu waxa ay ku aaddan tahay afka qoran, hadalkase qofba waa sida u fudud iyo afguriga uu ku barbaaray..
5. Xeerarka naxwaha Af Soomaaliga, ee qoraalkan ku jira, si faahfahsan looma sharxayo, ee si kooban ayaa loo soo gudbinayaa. Sidaas darteed, qofkii u baahani wuxuu u noqon karaa buugaagta iyo qoraallada faahfaahinaya ee hore looga qoray.

Ugu dambayn diraasaddani waa iskuday qof keli ahi sameeyay, sidaas darteed, layaab maaha in la saluugo, amma dadka qaar soojeedimaha ku jira ay garaysan waayaan. Si kasta oo ay noqotaba, waa tallaabo hore loo qaaday oo u adeegaysa afka Soomaaliga; waxayna mudan tahay dhiirrigelin iyo in hore loo sii wado.

³² Soojeedintu waxay ku socotaa aqoonyahanada iyo maamulada. Waayo, aqoonyahanada iyagaa lafdhabar u ah aqoonta iyo kasmada umadda, halka maamuladu leeyihii awoddha go`aaminta iyo fulinta. Sidoo kale, soojeedintani waxay ku socotaa guud ahaanba bulshada Soomaaliyed.

2. Qaabka falka (verb form)

Falka Af-soomaaligu waxa uu ku yimaaddaa qaabab ay isrogrogiddu ka unkanto, oo kala ah: Qaabka amarka (*Imperative*), iyo qaabka maxaddanaha (*Infinitive*). Marka falku xambaarayo macnenaxweedyada waxa uu ka imanayaa labadan qaab midkood deedna waxaa lagu lifaaqayaa moorfimyadii macnenaxweedyada (grammatical morphemes).

2.1. Falka amarka (Imperative)

Falka amarka kelidu kooxda 2b waxa uu ku dhamaadaa saddex midkood: -ee (sida: Samee, malee), ama -ay (sida: samay, malay), ama -ey (sida:samey, maley).

Falka amarka badanaaba waxaa loo qoraa saddexdan qaab midkood, samee iyo samay ama samey. Qaamuuska Ileeye ee Saalax Xaashi waxa uu qaatay samay, cadday, cashay, malay (eeg b. D22 ee lifaaqa Qaamuuska Ileeye).

Soojeedin: in la qoro **samee**

Waxaan soo jeedinaya in la qaato qaabka ku dhammaada (-ee),

Waayo, qaabkani uma ekaanayo erayo kale, sida (samay-da); wuxuuna la jaanqaadayaa tagtada sahlan iyo joogtada sahlan (sameeyaa, sameeyay); dhawaaq ahaanna wuu sahlan yahay, una dhexeeyaa laba dhawaaq ee "ay" "samay" iyo "ey" "samey".

2.2. Falka maxaddanaha (Infinitive)

Falka maxaddanaha ah kooxaha 2a, 2b, 3 iyo 4 waa "fal-amar + -n", waxaase jira "fal-amar + -ni" marna la raaciyo marna laga tago, sida: Karin/Karini, samayn/ samayni, buuxsan/ buuxsani, furan/ furani.

Kooxda 2a waxaa kale oo la raacin karaa "-yi" iyada oo "n"dana laga tegayo, sida: akhri akhrin/akhriyi, cafi cafin/cafiyi, layli laylin/laylyi,

Soojeedin: in mar kasta "-n" lagu daro, oo aan la qorin "-ni" iyo "-yi" labadaba.

Falka maxaddanaha ee ay "-ee" uu u dambeeyo (waa kooxda 2b) waxa uu isu roga "ey" ama "ay" deedna "-n" ayaa raacda, sida: samee sameyn/samayn, caddee caddeyn/caddayn, cashee casheyn/cashayn, malee maleyn/malayn iwm. Shaqalka "-ee" waxaa beddelay "ay" ama "ey" oo ah shaqal lammaane ah (diphthongs)³³, tanna meelo kala duwan ayaa lagu arkaa.

Soojeedin: in la qoro "*-ay*" → *samayn*, *caddayn*, *cashayn*, *malayn* iwm

Falalka ka kooban halka allane (syllable) ee ka unkama shaqalka "a", waxa shaqalka "a" uu isu beddeli karaa mararka qaarkood shaqalka "e", sida: *gal geli/gali*, *tag tegi/tagi*, iwm. Labaduba (*geli ama gali iwm*) waa la adeegsadaa, inkastoo deegaanadu ku kala duwan yihiin.

Soojeedin: in la qorogeli, *tegi* iwm

Taasi, waa in la qaato "-e-"da timid, lagana guuro "-a-"da hore u sii joogtay.

Falalka ka kooban halka allane ee ka unkama shaqalka "a" una dambeeyo shibbaneyaasha qaarkood, waxa shaqalka "a" uu isu beddelaa shaqalka "i", sida: *ba' bi'i, da' di'i, dhac dhici, kac kici, bax bixi*, iwm. Welise jiidashada "a" ayaa meesha jirta, sida *ba'i, da'i, dhaci, kaci*..

Soojeedin: in la qoro *bi'i, di'i, dhici, kici, bixi*, iwm

Taasi waa in la qoro "-i-"da timid, lagana guuro "-a-"da hore u sii joogtay

³³ Waxaa jira shaqallo ka kooban laba shaqal oo isku lammaan, waxaana loo yaqaan (diphthong) ama shaqal lammaan. Shaqalka lamaan waxa uu ku bilawdaa shaqal waxana uu ku dhamaadaa w ama y. Af Soomaaliga marka shaqallada /a/, /e/ iyo /o/ ay ka daba dhacaan w iyo y, waxa ay ku yimaaddaan shantan qaab /aw/, /ay/, /ey/, /ow/, /oy/; labada /ay/ iyo /ey/ waa la isku beddeli karaa, sida: samays sameys, weyn wayn. Sidoo kale labada /aw/ iyo /ow/ iyana waa la isku beddeli karaa, sida: gabaw gabow, iwm. Shantan qaab, ma laba shaqal oo isku lammaan baa? Mise waa shaqal iyo shibbane shaqalkawarqab (semivowel) ah oo isku xiga? Af Soomaaligu sidiisaba ma leeyahay shaqal lammaan? Guud ahaan waa dood culimada cilmi-afeedka, gaar ahaan qaybta foonoolojiga, ay ka doodaan. Haddii loo kuurgalo habdhaqanka erayada qaabakani ay ku jiraan, qaarkood waxa ay u dhaqmaan sida hal shaqal oo wada jira, sida: wayn, samayn iwm. Isrogrogidda erayadan "y"da qoraalka ka muuqataa uma dhaqanto sida xaraf iskii u taagan, weliba waxaa ka muuqanaya guurguuris codka ah, oo u dhexeeyaa "ay" "ey" iyo "ee". Qaar kalena waxa ay u dhaqmaan sida shaqal iyo shibbane wada socda, sida: oday odayo, hoyn hoyasho iwm. Si kastaba ha ahaatee, arrintani waxa ay u baahan tahay cilmibaadhis qotodheer oo ku dhisan isbarbardhig iyo dabagal isbeddelka sarfyeed ee erayada hababkani ku jiraan.

3. Amminta falka (tense)

3.1. Tagto sahan (Simple Past)

Amminta tagto sahan (Simple past) waxa ay ka unkantaa salka falka amarka oo xagga dambe lagaga lifaaqo “-ay” ama “-ey”; sida: mar maray/marey, cun cunay/ey.

Labada habba isrogrogidda way ka muuqdaan, sida: *Maray : martay, maray*, ama *Marey: mareen, marteen*.

Soojeedin: in la qoro “-ay”, sida: *maray,cunay, keenay, kariyay* iwm; oo aan la qorin “-ey”, sida: *marey,cuney, keeney, kariyey* iwm.

3.2. Timaaddo (Future)

Amminta timaadadu waxa ay ku timaaddaa laba hab oo kala ah: Habka fidsanaanta iyo Habka koobidda.

Habka fidsanaantu waxa uu ka samaysmaa fal maxaddane (Infinitive Verb) + Falgargaare (Auxiliary Verb); Sida: *Mari doonaa, cuni doonaa (waan ku soo mari doonaa)* iwm.

Habka koobiddu waxa uu ka samaysmaa fal maxaddane keli ah: *Mari, cuni (waan ku soo mari)*, oo waa laga tegey falgargaarihii “*doonaa*”³⁴.

Habka koobidda ee amminta timaadada, qofka iyo tirada iyo caynkuba kama muuqanayaan falka, waxaase laga garan karaa weedha uu ku jiro, siiba magacuyaalka yeelaha ah ee weheliya; sida: *aan, aannu, aad, uu, ay*.

Soojeedin: in la qoro habka fidsanaanta “Fal maxaddane + Falgargaare” sida: *Mari doonaa cuni doonaa (waan ku soo mari doonaa)*

³⁴ Malahayga habka koobiddu wuxuu ku yimid iyadoo laga fududaysay habka fidsanaanta ee lagu dhawaaqayo labada fal ee wada socda, oo lagu kaaftoomay hal fal keliya, lagana tegay falgargaarihii.

3.3. Ammin socota (Progressive aspect)

3.3.1. Tagto Socota (Past progressive)

Amminta tagto socota, deegaanada Soomaalida ee kala duwan, waxay badanaaba ku timaaddaa qaababkan:

*Mari hayay, cuni hayay
Mara hayay, cuna hayay
Mari haayay, cuni haayay
Mara haayay, cuna haayay
Maraw haayay, cunaw haayay
Marayay, cunayay
Maraayay, cunaayay*

Malahayga qaabka asalka ahi waa “famaxaddane + falgargaare hay oo tagto ah”, sida: *Mari hayay, cuni hayay*. Qaababka kale isbeddelcodeed “phonological changes” ama koobid ay fududaysashadu keentay ayay ku yimaaddeen³⁵.

Soojeedin: in la qoro habka koobidda “*marayay*”. Sida: “*waan marayay, wuu cunayay, way hadlaysay iwm*”.

“s” iyo “d”

Qofka labaad, , waxaa beddelmaya moorfimka “t”da lalahadlahaa, wuxuuna isu rogayaa “s”, lahjadaha qaarkoodna “d”. Waxaa la mid ah “t”da dheddigoodka ee kelida qofka saddexaad.

Ammintan tagtada socota, marka ay ku dhisan tahay qofka labaad (second person), keli iyo wadar, iyo lab iyo dheddigba, nooc kasta oo uu yahayba; ama qofka saddexaad (third person) ee dhedigga ah, waxa uu ku yimaadaa laba lahjadood:

kelida qofka labaad waxa uu noqonayaa “*waa aad buuxsanaysay/arkaysay/ karinaysay iwm*”; halka wadarta qofka labaad noqonayso “*waa aad buuxsanayseen/ arkayseen/ karinayseen iwm*”.

³⁵ Faryuus, Mustafa Cabdilaahi, Salkordhinta Xarfan ee Falka Af-soomaaliga, qoraal aan la daabicin, b. 9-10.

Qofka saddexaad ee dhedigga ahna wuxuu noqonayaa “*waa ay buuxsanaysay/ arkaysay/ karinaysay iwm*”.

Deegaanada qaarkood, dhammaadka falka (-say) waxay ka dhigaan (-day), sida: “*waa aad buuxsanayday/arkayday/karinayday iwm*”. Wadarta qofka labaadna waa “*waa aad buuxsanaydeen/ arkaydeen/karinaydeen iwm*”. Qofka saddexaad ee dhedigga ahna waa “*waa ay buuxsanayday/ arkayday/ karinayday iwm*”.

Soojeedin: in la qoro “s”; sida: “*waa aad buuxsanaysay/ arkaysay/ karinaysay iwm; buuxsanayseen/ arkayseen/ karinayseen iwm*. *Waa ay buuxsanaysay/ arkaysay/ karinaysay iwm*”.

3.3.2. Joogto Socota (Present progressive)

Amminta joogto socota, deegaanada Soomaalida ee kala duwan, waxay badanaaba ku timaaddaa qaababkan:

<i>Mari hayaa</i>	<i>cuni hayaa</i>
<i>Mara hayaa</i>	<i>cuna hayaa</i>
<i>Mari haayaa</i>	<i>cuni haayaa</i>
<i>Mara haayaa</i>	<i>cuna haayaa</i>
<i>Maraw haayaa</i>	<i>cunow haayaa</i>
<i>Marayaa</i>	<i>cunayaa</i>
<i>Maraayaa</i>	<i>cunaayaa</i>
<i>Maraa</i>	<i>cunaa</i>

Malahayga qaabka asalka ahi waa “falmaxaddane + falgargaare hay oo joogto ah”, sida: *Mari hayaa, cuni hayaa*. Qaababka kale isbeddelcodeed “phonological changes” ama koobid ay fududaysashadu keentay ayay ku yimaaddeen³⁶.

Soojeedin: in la qoro habka koobidda “*marayaa*”. Sida: “*waan marayaa, wuu cunayaa, way hadlaysaa iwm*”.

“s” iyo “d”

Arintii “s” iyo “d” ee aan ku soo aragnay amminta tagto socota, ee qofka labaad iyo dhedigga qofka saddexaad; isla sidaasi ayay ammintan joogto socota ugu jirtaa.

³⁶ Fayruus, Mustafa Cabdilaahi, Salkordhinta Xarfan ee Falka Af-soomaaliga, qoraal aan la daabicin, b.10-11.

Qofka labaad kelidiisu waa “*waa aad buuxsanaysaa/ arkaysaa/ karinaysaa iwm*”; halka wadarta qofka labaad noqonayso “*waa aad buuxsanaysaan/ arkaysaan/ karinaysaan iwm*”. Qofka saddexaad ee dhedigga ahna wuxuu noqonayaa “*waa ay buuxsanaysaa/ arkaysaa/ karinaysaa iwm*”.

Deegaanada qaarkood, dhammaadka falka (-saa) waxay ka dhigaan (-daa), sida: “*waa aad buuxsanaydaa/arkaydaa/karinaydaa iwm*”. Wadarta qofka labaadna waa “*waa aad buuxsanaydaan/ arkaydaan/karinaydaan iwm*”. Qofka saddexaad ee dhedigga ahna waa “*waa ay buuxsanaydaa/ arkaydaa/ karinaydaa iwm*”.

Soojeedin: in la qoro “s”; sida: “*waa aad buuxsanaysaa/ arkaysaa/ karinaysaa iwm; buuxsanaysaan/ arkaysaan/ karinaysaan iwm*. *Waa ay buuxsanaysaa/ arkaysaa/ karinaysaa iwm*”.

4. Falgargaare (auxiliary verb)

Falka maxaddanaha ahi marka uu gelayo weedha aalaaba waxa uu kaashadaa “*falgargaare*”³⁷. Dhowr ka mid ah falgargaarayaashaas ayaa siyaabo kala duwan loogu dhawaqa. Waana kuwa hoos ku qoran;

4.1. Hay/haay

Falka “hay” waa falgargaaraha falka weli socda ee aan dhamaystirmin “progressive aspect”, oo waxa uu sameeyaa amminta tagto socota iyo joogto socota. Falgargaarahani waxa uu qaataa moorfimiyada amminta tagtada iyo joogtada, marba midda uu raaco. Sida: *Roob ayaa da'a haya; Waan arka hayay marka uu tuuggu soo dhaca hayay*.

Mara hayaa/ mari haayaa

Mari hayay/ mari haayay

Labada qaabba waa la isticmaalaa. Qiyaastayda asalku waa qaabka “hay”

Soojeedin: in la qoro “hay”. Sida: *Roob ayaa da'a haya; Waan arka hayay marka uu tuuggu soo dhaca hayay*.

³⁷ Falgargaaraha ayaa xambaara moorfimiyada macnenaxweedyada qof, tiro, cayn iwm.

(FG: Marka la qaato habka koobidda ee *marayaa*, *cunayaa* iwm, markaa doodda *hayaa* iyo *haayaa* waa laga maarmayaa)

4.2. Maayo

Erayga "maayo" waa falgargaaraha diidmada, waxaana uu tusmeeyaa diidmada ama kamaagashada fal. Wuxuu aan ku haynaa afar qaab: *maayo/mayo/ma hayo/maa*.

Mari maayo/ mari mayo/ mari mahayo/ mari maa.

Soojeedin: in la qoro "maayo", sida: *mari maayo* iwm.

4.3. Gaadh/tag/rab (gaadh=gaar)

Falka "gaadh" ama "gaar"³⁸ waa falgargaaraha sigashada. Sida badan waa fal waqtii la soo dhaafay lagu dhowaaday in la qabto ama la fuliyo, oo la sigay lase fulinin.

Falgargaaraha "gaadh" waxa ay isku macne iyo adeegsi yihin falgargaarayaasha „tag“ iyo „rab“, deegaanno kala duwanayaase lagu kala isticmaalaa.

Gaadhay: Sagaarada waa aan qaban gaadhay;

Wiilashu baabuurka waa ay ka dhici gaadheen

Tegay: Sagaarada waa aan qaban tegey.

Wiilashu baabuurka waa ay ka dhici tegeen.

Rabay: Sagaarada waa aan qaban rabay.

Wiilashu baabuurka waa ay ka dhici rabeen.

Maadaama saddexda falgargaare ay isku macne iyo adeegsiba yihin, waxaa ila quman in la kala doorto *gaadhay*, *tegay* iyo *rabay*.

Soojeedin: in la qoro gaadh (ama gaar). Sida: *Sagaarada waa aan qaban gaadhay; Wiilashu baabuurka waa ay ka dhici gaadheen.*

³⁸ Falgargaaraha "gaadh" ama "gaar" waxaa loogu dhawaaqaa "dh" ama "r"; taasna waxaa la wadaaga erayo badan oo Af Soomaaliga ku jira. Su'aasha taagani waxay tahay, qoraalka, ma waxaan qaadanaynaa "dh" mise "r"? Tanna, waa arin kale oo doodi ka furan tahay, halkanse maaha. Sidaar darteed, in labada dhawaaqba jiraan keliya ayaan tilmaamay, ee ra'yi kama soo jeedinayo.

(FG: *gaadh/ gaar waxa ay gelaysaa doodda dh/r*)

5. Gebagebo

Daraasaddani waa soojeedin ku aaddan midaynta qoraalka isrogrogidda falka Af Soomaaliga. Soojeedinta qaadashadeeda iyo qaadashola'aanteedu waa arrin u taalla hay' adaha iyo aqooniyahanka daneeya ama ka shaqeeya ama ku shaqeeya Af Soomaaliga; iyo guud ahaanba qof kasta oo Af Soomaaliga wax ku qoraya.

Waxaa jira dhinacyo kale oo qoraalka falka ah, oo u baahan midayn, daraasaddanna aysan ka hadlin, sida: falma-ebyane iyo tabnaanta falka. Wuxuu ay u baahan yihin baadhis dheeraad ah, si loo gaaro meelaha midaynta u baahan iyo soojeedinno ku habboon.

Sidoo kale, waxaa iyana jira qaybihii kale ee hadalka oo uu magacu ugu horeeyo, oo iyana u baahan in qoraalkooda la mideeyo.

Guud ahaan, midaynta qoraalka Af Soomaaligu, waa hawl bilaw ah oo u baahan in la sii wado, lana dhammaystiro.

Raadraac

- Blench, Roger; 2014. The Afro-Asiatic Languages: Classification and Reference List; Cushitic Languages, retrieved from, <http://www.rogerblench.info/Language/Afroasiatic/General/AALIST.pdf>, accessed on October 16.
- Brown, Keith (ed.), 2006, Encyclopedia of Language and Linguistics, Elsevier Ltd, 2nd edition, pp. 761-768.
- Carab, Saalax Xaashi. 2004: Qaamuus Ereykoobe. Machadka afafka ee xarunta cilmibaadhista Jabuuti (CERD); Dab. 1aad, Jabuuti 2004.
- Carab, Saalax Xaashi. 2003, Saafidda Eraysaleedka Af Soomaaliga. Machadka afafka ee Jabuuti (ILD); Jabuuti, Juun.
- Fayruus, Mustafa Cabdilaahi, 2010. Salkordhinta Xarfan ee Falka Af-soomaaliga, Aqoon-isweydaarsiga Falka Af-Cafariga iyo Af-soomaaliga, Machadka Afafka ee Jabuuti (ILD), Jabuuti Oktoobar; qoraal aan la daabicin.

- Keenadiid, Yaasiin C., 1976. Qaamuuska Af-Soomaaliga. Akaademiyaha Dhaqanka, Muqdisho.
- Malmkjær, Kirsten (ed). The Linguistics Encyclopedia. Routlege (Taylor and Francis Group), e-Library 2006.
- Mansuur, Cabdalla C., 1983. Bahda Afafka Kushitig iyo Taariikha Af-Soomaaliga; Jaamacadda Umadda Soomaaliyeed, Mogadiscio.
- Matthews, P.H..Oxford Concise Dictionary of Linguistics. Oxford University Press. New York, 1997.
- Raabbi, Maxamed X. Xuseen. 1995.Naxwaha cusub ee Af-soomaaliga; buugga 1d.
- Raabbi, Maxamed X. Xuseen. 1994. Naxwaha sifayneed ee Af Soomaaliga: Mugga Kowaad (M1): Ereyeynta.daab. 1aad.
- Raabbi, Maxamed X. Xuseen. 2009. Qaan gaadh ee qaabku waa ..., Machadka afafka ee Jabuuti.
- Shiraac, Axmed Maxammad Sulaymaan. 2003. Naxwaha Af Soomaaliga. Daab. 2aad, Shaariqa-Imaaraatka.
- UCLA (University of California, Los Angeles) International Institute, Center for World Languages, Language Material Project, Somali Language Profile: <http://www.lmp.ucla.edu/Profile.aspx?LangID=202&menu=004> ; accessed on October 15, 2014.
- Yule, Goerge, 2006. The Study of Language, Cambridge University Press, 3rd edition, Cambridge – Uk.